

BÖLÜM 64

COVID-19 PANDEMİSİ VE STİGMATİZASYON

Muhammet SEVİNDİK¹

Giriş

Damga (stigma) Eski Yunanca'da "leke, delik, yara, küçük bir iz bırakma" anlamına gelmektedir. Günümüzde mecazi olarak "kara leke" anlamında kullanılmaktadır (1). İnsanoğlu geçmişten bu yana yeterince tanımadığı ya da bilgi sahibi olmadığı olay ya da kişiler karşısında tedirgin hissetmiş, ürkümüş ve söz konusu olay/kişiyi olumsuzluk atfederek onu dışlama ve damgalama eğilimi göstermiştir. "Farklı" ya da "yabancı" olan, ürkütücü, rahatsız edici veya "potansiyel düşman" olarak algılanmış, dışlanmış ve damgalanmıştır (2).

Stigmatizasyon(Damgalanma), bir kişinin zihinsel bozukluk, etnik köken, uyuşturucu kullanımı veya fiziksel engel gibi niteliklere dayalı olarak kusurlu veya itibarını yitirmiş olarak değerlendirilmesidir (3). Damgalanma, gerçek veya algılanan hem sağlık (örneğin hastalığa özgü) hem de sağlık dışı (örneğin yoksulluk, cinsiyet kimliği, cinsel yönelim, göçmenlik durumu) farklılıklar nedeniyle bireylere veya gruplara yüklenir. Hiç şüphe yok ki, bu tür bir önyargı, damgalanmış insanlar için önemli sosyal, politik, ekonomik ve psikolojik sonuçlar doğurur (4). Damgalanmış bireyler "Normal!" insanların onları nasıl tanımlayacağı

konusunda güvensizlik yaşar (3) ve sürekli olarak kendileri hakkında ne düşünüldüğüyle ve nasıl bir izlenim bıraktıklarıyla ilgili hesap yaparlar (5).

Sağlık durumuyla ilgili damgalanma, belirli bir hastalık veya sağlık durumuyla ilgili damgalanmadır. Bu tür bir damgalanma yaşamın her alanında yaşanabilir (6). Kişi ya da toplumun kendisini rahatsız eden bir şeyle karşılaştığında sıklıkla onu kendisinden dışlayıp yabancılaştırma yoluna gitmesi bazı hastalıkların üzerindeki damgaya da katkıda bulunmaktadır. Kanser, tüberküloz, sifiliz ve AIDS bu hastalıklardan ilk akla gelenlerdir. İnsanlar bu hastalıklar hakkında yeterli bilgi sahibi olmasa bile olumsuz önyargılarla donatılmış olarak yaşamaktadır (7). Erken çağlardan bu yana damgalanma birçok durumda görülse de bundan en çok etkilenen kesim ruhsal hastalığı olan kişiler olmuştur (8). Stigma, sosyal olarak bahsedilen bir şeydir, bir taraftan farklılığın tanınmasına işaret ederken diğer taraftan kişiyi değersizleştirir (9).

Damgalanma sürecinin tipik olarak dört adımda gerçekleştiği öne sürülmüştür. Önce insanlar kategorize edilir ve "farklı" olarak etiketlenir. Sonra etiketli farklılıklar istenmeyen özelliklerle ve basmakalıp inançlarla ilişkilendirilir. İstenme-

¹ Uzm. Dr. Muhammet SEVİNDİK, Ordu Üniversitesi Tıp Fakültesi Eğitim ve Araştırma Hastanesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Bölüm muhammetsevindik_52@hotmail.com

ve hastaları veya enfekte kişileri tarif edecek ifadeler uygun şekilde seçilmelidir. COVID-19 testi pozitif olan kişilerin ‘COVID-19 vakaları’, ‘kurbanlar’, ‘COVID-19 aileleri’ şeklinde ifade edilmesi gerektiği, bunlar yerine; “COVID-19 olan insanlar”, “COVID-19 nedeniyle tedavi gören insanlar” ya da “COVID-19 bulaşması sonucu hayatını kaybeden insanlar” şeklinde tanımlamaların kullanılması önerilmektedir (12). Bilgi aktarımı doğru ve dikkatli yapılmalıdır. Sağlık çalışanları ve çalışmaları takdir edilmelidir. Hastalıktan kurtulan insanların olumlu ve umut dolu hikâyeleri çoğaltılmalıdır (34,44,48). Bu tür haberler hastalığın ölümcül olduğu hissini sınırlandıracak ve hastalarla empati düzeyini artıracaktır.

Bireylerin COVID-19 ile ilgili haberlere maruziyetleri en aza indirmeleri önerilebilir. Uzun süreli maruz kalma, abartılı korku ve olumsuz tepkilerle ilişkilidir. Ayrıca sosyal medya ve diğer iletişim yöntemleri, stres düzeyini artırabilecek yanlış bilgi kaynağı olabilir (44,49). Sosyal etkileyciler; dini liderler de dahil olmak üzere, damgalanmayı azaltmaya ve damgalanmış grupları desteklemeye yardımcı olabilecek mesajlar aracılığıyla bir rol üstlenmelidirler (48). Kişiler ve mesaj dikkatle seçilirse bu tür bir rol çok değerli olabilir.

Sağlık çalışanları için; toplumdaki bazı üyelerin kaçınması hayal kırıklığı yaratabilir. Aileden, meslektaşlardan ve yöneticilerden destek almak sağlık çalışanlarının bu duyguların üstesinden gelmesine yardımcı olabilir. Etkilenen kişilere farklı tecrit / tedavi aşamalarında duygusal destek sağlamak, varsa damgalanmanın psikolojik etkisini aşmalarına yardımcı olabilir ve topluma olumlu örnek olabilir (44). Sağlık çalışanları da dahil olmak üzere damgalanmış tüm birey ve gruplara profesyonel psikolojik destek sağlanmalıdır.

İşyerinde damgalama, fiziksel ve zihinsel sağlık üzerinde önemli bir olumsuz etkiye sahip olabilir ve sonuç azalmış üretkenlik ve artan personel sirkülasyonu şeklinde görülebilir. İşverenler sağlıklı bir işyeri yaratmak için genel önlemleri almalıdır (50). COVID-19 hastaları ile uğraşırken ekonomik faktörler dikkate alınmalıdır. Hastalara

psikolojik ve mali destek sağlanmalı ve bu konularla ilgili şeffaf politikalar önceden duyurulmalıdır. Personelin eğitimi ve olumsuz davranışlara karşı konuşma, gelecekte bu davranışlardan kaçınmaya yardımcı olabilir (34). Hükümet, işverenlerden işletme içinde doğrulanmış veya şüphelenilen COVID-19 vakalarına karşı ayrımcılığı önlemelerini ve engellemelerini talep etmelidir (51).

KAYNAKLAR

1. Yaman E, Güngör H. Damgalama Eğilimine İlişkin Öğretmen Görüşleri, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014; 18: 823-851.
2. Arkar H. Akıl Hastasının Sosyal Reddedilimi, *Düşünen Adam*, 1991; 4(3): 6-9.
3. Goffman E. (1963). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Harmondsworth: Penguin.
4. Dovidio JF, Major B, Crocker J. (2000). *Stigma: Introduction and overview*.
5. Rush LL. Affective reactions to multiple social stigmas, *The Journal of Social Psychology*, 1998; 138(4): 421-430.
6. Hamann HA, Ostroff JS, Marks EG, ve ark. Stigma among patients with lung cancer: A patient-reported measurement model, *Psycho-Oncology*, 2014; 23(1): 81-92.
7. Alp Ü. Şizofreni hastası neden damgalanır?, *Klinik Psikiyatri*, Ek 2003; 1: 3-8.
8. Taşkın EO. (2007). Ruhsal hastalıklarda damgalama ve ayrımcılık. Stigma Ruhsal Hastalıklara Yönelik Tutumlar ve Damgalama. Taşkın EO(ed), İzmir, Meta Basım Matbaacılık, 1: 17-30.
9. Major B, O'brien LT. The social psychology of stigma, *Annu Rev Psychol*, 2005; 56: 393-421.
10. Link BG, Phelan JC. Conceptualizing stigma, *Annual review of Sociology*, 2001; 27(1): 363-385.
11. Park SG, Bennett ME, Couture SM, ve ark. Internalized stigma in schizophrenia: relations with dysfunctional attitudes, symptoms, and quality of life, *Psychiatry research*, 2013; 205(1-2): 43-47.
12. Türkiye Psikiyatri Derneği(2020), *COVID-19 ve damgalama*, <https://www.psikiyatri.org.tr/uploadFiles/243202019327-DamgalanmaCOVID.pdf>. (Erişim Tarihi: 07.05.2020).
13. Sartorius N. Lessons from a 10-year global programme against stigma and discrimination because of an illness, *Psychology, Health & Medicine*, 2006; 11(3): 383-388.
14. Earnshaw VA, Quinn DM. The impact of stigma in healthcare on people living with chronic illnesses. *Journal of Health Psychology* 2012; 17(2): 157-168.
15. Heijnders M, Van Der Meij S. The fight against stigma: an overview of stigma-reduction strategies and interventions, *Psychology, Health & Medicine*, 2006; 11(3): 353-363.
16. Carter-Harris L. Lung cancer stigma as a barrier to medical help-seeking behavior: Practice implications,

Journal of the American Association of Nurse Practitioners, 2015; 27(5): 240-245.

17. Lebovits AH, Croen LG, Goetzel RZ. Attitudes towards cancer. Development of the cancer attitudes questionnaire, *Cancer*, 1984; 54(6): 1124-1129.
18. Goffman E. (2014) Damga/Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar. (Çev. ed. Ş Geniş, L Ünsaldı, SN Ağırnaslı). Ankara: Heretik Yayınları.
19. Kadioğlu M, Hotun Şahin N. Stigmatizasyon (damgalama) ve kadın, *Sağlık ve Toplum*, 2015; 25(3): 3-9.
20. Topkaya N. Psikolojik yardım alma niyetinin sosyal damgalama, tedavi korkusu, beklenen yarar, beklenen risk ve tutum faktörleriyle modellenmesi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2011; İzmir.
21. Person B, Sy F, Holton K, ve ark. National Center for Infectious Diseases/SARS Community Outreach Team Fear and stigma: the epidemic within the SARS outbreak, *Emerg Infect Dis*, 2004; 10(2): 358-363.
22. Centers for Disease Control and Prevention (CDC). Use of quarantine to prevent transmission of severe acute respiratory syndrome--Taiwan, 2003. *MMWR Morbidity and mortality weekly report*, 2003; 52(29): 680.
23. Ho CS, Chee CY, Ho RC. Mental health strategies to combat the psychological impact of COVID-19 beyond paranoia and panic, *Ann Acad Med Singapore*, 2020; 49(1): 1-3.
24. Irwin M, Yu I, Chan K, ve ark. INFECTION CONTROL, *Hong Kong Med J*, 2009; 15(6 Supplement 8): 1.
25. Wang C, Pan R, Wan X, ve ark. Immediate psychological responses and associated factors during the initial stage of the 2019 coronavirus disease (COVID-19) epidemic among the general population in China, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 2020; 17(5): 1729.
26. Cuiyan W, Riyu P, Xiaoyang W, ve ark. A longitudinal study on the mental health of general population during the COVID-19 epidemic in China, *Brain Behav Immun*, 2020;87:40-48.
27. Dong E, Du H, Gardner L. An interactive web-based dashboard to track COVID-19 in real time, *The Lancet infectious diseases*, 2020; 20(5): 533-534.
28. Bagcchi S. Stigma during the COVID-19 pandemic, *The Lancet Infectious Diseases*, 2020; 20(7): 782.
29. Des Jarlais DC, Galea S, Tracy M, ve ark. Stigmatization of newly emerging infectious diseases: AIDS and SARS, *American Journal of Public Health*, 2006; 96(3): 561-567.
30. Link BG, Phelan JC. Stigma and its public health implications, *The Lancet*, 2006; 367(9509): 528-529.
31. Vickers NJ. Animal communication: when i'm calling you, will you answer too?, *Current Biology*, 2017; 27(14): R713-R715.
32. Budhwani H, Sun R. Creating COVID-19 Stigma by Referencing the Novel Coronavirus as the "Chinese virus" on Twitter: Quantitative Analysis of Social Media Data, *Journal of Medical Internet Research*, 2020; 22(5): e19301.
33. Ren S-Y, Gao R-D, Chen Y-L. Fear can be more harmful than the severe acute respiratory syndrome coronavirus 2 in controlling the corona virus disease 2019 epidemic, *World Journal of Clinical Cases*, 2020; 8(4): 652.
34. Abdelhafiz AS, Alorabi M. Social stigma: the hidden threat of COVID-19, *Frontiers in Public Health*, 2020; 8:429
35. Crandall CS. Multiple stigma and AIDS: Illness stigma and attitudes toward homosexuals and IV drug users in AIDS-related stigmatization, *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 1991; 1(2): 165-172.
36. Wu Z, McGoogan JM. Characteristics of and important lessons from the coronavirus disease 2019 (COVID-19) outbreak in China: summary of a report of 72 314 cases from the Chinese Center for Disease Control and Prevention, *Jama*, 2020; 323(13): 1239-1242.
37. Organization WH. (2020). Report of the WHO-China joint mission on coronavirus disease 2019 (COVID-19). Geneva.
38. Bruns DP, Kraguljac NV, Bruns TR. COVID-19: facts, cultural considerations, and risk of stigmatization, *Journal of Transcultural Nursing*, 2020; 31(4): 326.
39. Shigemura J, Ursano RJ, Morganstein JC, ve ark. Public responses to the novel 2019 coronavirus (2019-nCoV) in Japan: Mental health consequences and target populations, *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 2020; 74(4): 281-282.
40. Johnson BB. Hazard avoidance, symbolic and practical: the case of Americans' reported responses to Ebola, *Journal of Risk Research*, 2019; 22(3): 346-363.
41. Kotb M. In Dakahlia And Beyond, Egypt's Healthcare Workers Are Facing Horrific Discrimination Due To The Coronavirus. (2020). Available online at: <https://scoopempire.com/in-dakahlia-and-beyond-egypts-healthcareworkers-are-facing-horrific-discrimination-due-to-thecoronavirus/> (accessed June 28, 2020).
42. Sutrisno B. Families, Health Workers Face Stigma Over COVID-19. Available online at: <https://www.thejakar-post.com/news/2020/03/31/families-healthworkers-face-stigma-over-COVID-19.html> accessed June 28, 2020.
43. Altstedter A SB, Pandya D. Doctors Come Under Attack in India as Coronavirus Stigma Grows. Available online at: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-04-13/doctors-come-under-attack-in-india-as-coronavirus-stigma-grows> accessed June 28, 2020.
44. Organization WH. Mental health and psychosocial considerations during the COVID-19 outbreak, 18 March 2020: World Health Organization, 2020.
45. Safety. CCFHOA. Coronavirus(COVID-19)Tips. Preventing Stigma. <https://www.ccohsca/newsletters/hsreport/issues/currenthtml#hsreport-ontopic> (2020). (erişim tarihi: 09.05.2020).).
46. McClain CJ. In search of equality: the Chinese struggle against discrimination in nineteenth-century America: *Univ of California Press*; 1994.
47. Centers for Disease Control and Prevention (CDC). Han-tavirus infection--southwestern United States: interim recommendations for risk reduction: US Department of Health and Human Services, Public Health Service, Centers; 1993.
48. UNICEF. Social Stigma Associated With the Coronavirus

- Disease (COVID-19). (accessed June 28, 2020); Available online at: <https://www.unicef.org/documents/social-stigmaassociated-coronavirus-disease-COVID-19>
49. Organization WH. Considerations for quarantine of individuals in the context of containment for coronavirus disease (COVID-19): interim guidance, 29 February 2020: World Health Organization, 2020.
 50. WHO. Mental Health in the Workplace. . Available online at: https://www.who.int/mental_health/in_the_workplace/en/ (accessed June 28, 2020).
 51. Tan W, Hao F, McIntyre RS, ve ark. Is returning to work during the COVID-19 pandemic stressful? A study on immediate mental health status and psychoneuroimmunity prevention measures of Chinese workforce, *Brain, Behavior, and Immunity*, 2020;87:84-92